LITERE

VALORIFICAREA EXPRESIVĂ A ENANTIOSEMIEI

Claudia CEMÂRTAN

CZU: 81`373 claudiacemartan@gmail.com

Fenomenul ***enantiosemiei***, în cazul căruia în aceeași unitate lexicală coexistă două sensuri opuse, poate fi observat la toate nivelele limbii, confirmând teza despre caracterul relativ al unității conținutului și formei. Lexicul enantiosemic, în general, se caracterizează printr-un registru bogat de expresivitate, chiar dacă aceasta nu se manifestă la fel de pregnant la diferite tipuri de enantiosemie. Astfel, *enantiosemia denominativă* (sau *propriu-zisă*) nu comportă o expresivitate specială, dat fiind că în formarea ei se opun componentele denotative ale structurii semantice a lexemului. *Enantiosemia emoțional-apreciativă* (considerată de unii autori *cvasienantiosemie*), de regulă, se distinge printr-un grad mai înalt de expresivitate, în comparație cu cea nominativă, întrucât, în cazul ei, raportul de contrarietate se stabilește între semele conotative – apreciative și emoționale – ale sensului. Din aceste considerente, cercetătorii sunt de părerea că enantiosemia denominativă se manifestă și la nivelul limbii, ea este reflectată în definițiile lexicografice și poate fi identificată într-un context minimal, pe când cea emoțional-apreciativă se dezvăluie doar la nivelul vorbirii – orale sau scrise –, rolul primordial îl joacă semele emoțional-apreciative, actualizate cu ajutorul unui context mai extins și al unităților suprasegmentale – intonație, ton etc.; ea „se utilizează activ în diverse stiluri și forme ale vorbirii, de cele mai multe ori, în cea orală și dialogică, manifestându-se ca un mijloc eficient de explicitare a intenției vorbitorului”[1, p.88].

Această constatare poate fi ilustrată prin câteva exemple, în care lexemele *hohot, odată* exteriorizează enantiosemia denominativă.

Astfel, conform definițiilor lexicografice, substantivul *hohot* comportă sensul de a) „izbucnire zgomotoasă de râs” și b) „izbucnire zgomotoasă de plâns”, făcând referire la două stări emoționale diametral opuse, ceea ce se poate observa în exemplele: (1a) *Un* ***hohot*** *de râs, gros, aproape strident, mă trezește din reveria cosmică* (M. Drumes); (1b) *Lotte izbucnește în* ***hohote*** *și plânge atât de sfâșietor, încât aproape mă sperii* (M. Drumes). Polaritatea semnificațiilor redate de lexemul *hohot* este dezvăluită de context și, în special, de ocurența secvențelor *de râs* (1a) și *plânge* (1b), care concretizează sensul utilizat.

Și adverbul *odată* este apt a desemna două coordonate temporale opuse, indicând a) „odinioară, în trecut” și b) „într-o bună zi, cândva (în viitor)”, ca în exemplele: (2a) ***Odată****, când era îndrăgostită, m-a dus într-o biserică și mi-a jurat sentimente eterne* (A.Holban); (2b) *Aș vrea* ***odată*** *să pot vedea și eu totul mărit. Probabil că atunci mi-ar fi frică de gândacul lui Kafka* (O.Pellea). De data aceasta, „precizarea” momentului la care trimite adverbul *odată* se realizează prin intermediul timpului gramatical al verbului predicat – trecut (*m-a dus*) sau viitor (*să pot vedea*: conjunctivul exprimă o acțiune cu proiecție în viitor), confirmând teza că enantiosemia denominativă poate fi identificată într-un context minim.

În cazul enantiosemiei emoțional-apreciative, polaritatea semantică se înregistrează doar în procesul vorbirii, sensul opus celui denotativ fiind explicitat printr-un context situațional special și marcat prin ironie și o intonație adecvată. Astfel, sensul denotativ al adjectivului *bun* redă o însușire „care prezintă calitățile necesare prin natura, funcția, destinația sa”: (4a) *E de departe cel mai* ***bun*** *spectacol pe care l-am văzut până acum* (O.Pellea). Într-un alt context, caracterizat prin oralitate, același adjectiv își asumă o valoare semantică opusă, susținută, la nivelul expresiei, și de intonația ironică respectivă: (4b) *Începem prin a-i întreba câți dintre ei au fost vreodată la teatru. Din optzeci ridică mâna doi.* ***Bun*** *început!* (O.Pellea).

Enantiosemia emoțional-apreciativă este mai pragmatică decât cea nominativă. Structurile pragmatice ale conștiinței sunt responsabile pentru evaluarea subiectivă a tot ceea ce observă și trăiește o persoană din punctul de vedere al propriilor interese și al orientării sale valorice în lume [2, p.20]. A. Vezhbitskaya, de exemplu, consideră că, în general, semnificațiile lingvistice sunt pragmatice, iar limitele pragmaticii „sunt conturate tocmai prin natura sensului: în sfera pragmaticii sunt incluse acele elemente lingvistice în care componentele subiectiv-expresive predomină asupra celor denotative" [3, p.7].

Există diverse surse de expresivitate pentru vocabularul enantiosemic, printre cele mai uzuale fiind asimetria semnului glotic, iar specificitatea unităților enantiosemice constă anume în natura lor asimetrică, când o formă comportă două semnificații opuse, când raportul dintre conținut și expresie capătă un caracter paradoxal: același semn glotic redă calități ale obiectului, care se exclud reciproc. Acest raport contradictoriu, paradoxal și antinomic între formă și semnificație generează efectul expresiv al lexicului enantiosemic asupra destinatarului, atunci când sensul unui cuvânt este modificat în mod deliberat în exact opusul lui. La rândul său, asimetria semnului glotic stă la baza jocului lingvistic, a umorului și ironiei, care presupun „prezența unor semnificații exprimate și ascunse, aflate într-un raport de opoziție sau de negare” [4, p.170]. Utilizarea vocabularului enantiosemic pentru a crea un efect ironic este o sursă frecventă de expresivitate, deoarece aproape orice unitate a limbii poate realiza, într-un context ironic, semnificații diametral opuse [5, p. 40].

Astfel, expresia *a (-i) ședea (cuiva) bine / frumos* are sensul de „a i se potrivi, a fi așa cum se cuvine, cum trebuie, cum este indicat”, ceea ce poate fi ilustrat prin următorul exemplu: (5a) *– Doamne!* ***Bine-ți*** *mai* ***șede****, jupâneșică; parcă ești una de-a noastră!* (I.Creangă). Această conotație însă se modifică în una diametral opusă, imediat ce este plasată în alt context: (5b) *Ea, atunci, cum e mama cu bunătate, se uită galeș la mine și zice oftând: –* ***Bine-ți șede****, coșcogeme coblizan, să umbli lelea pe drumuri în halul acesta și să mă lași tocmai la vremea asta fără leac de ajutor!* (I.Creangă). Ironia și sarcasmul au generat aprecierea negativă pe care o relevă această expresie într-un context situațional adecvat.

Ca procedeu stilistic, retoric, ironia este realizată cu ajutorul intonației și accentului logic. Unii cercetători opinează că nici conținutul lexical al unui enunț, nici

structura sintactică a acestuia, nici contextul ocurent al cuvântului respectiv, chiar luate în ansamblu, nu sunt suficiente pentru a înțelege că avem de-a face cu enantiosemia emoțional-apreciativă, deoarece doar prozodia va ajuta la valorificarea definitivă a acestui fenomen [6, p. 23].

Așadar, intensificatori ai expresivității sensului enantiosemic sunt, alături de context, asimetria semnului glotic, efectul surprizei și aspectul ironic al enunțului, care, luați împreună, conferă un grad sporit de expresivitate în special enantiosemiei emoțional-apreciative.

Referințe:

1. ЛИТВИНОВА, Е.А. Эмоционально-оценочная энантиосемия. В: *Филологические науки. Вопросы теории и практики*. Тамбов: Грамота, 2012, № 2(13), сс.86-90. [accesat 29.08.2021]. Disponibil: https://www.gramota.net/articles/issn_1997-2911-_2012_2_28.pdf
2. НИКИТИН, М.В. *Основы лингвистической теории значения*. Москва: Высшая школа, 1988. 168 с. ISBN 5-06-000551-8.
3. ВЕЖБИЦКАЯ, А. *Язык. Культура. Познание.* Пер.с англ. Москва: Русские словари, 1996. 416 с. ISBN 5-89216-002-5. [accesat 29.08.2021]. Disponibil: - https://komyshkovaad.files.wordpress.com/2014/10/yazyk_kultura_poznanie.pdf
4. ПАЛКЕВИЧ, О.Я. Человек ироничный: ирония как один из феноменов эгоцентрической направленности. В: *Антропологическая лингвистика: Концепты. Категории*. Москва-Иркутск: Иркутск.гос.лингв.ун-т, 2003,с с.168-194.
5. ГОРЕЛОВ, И.Н. Энантиосемия как экстремальный семантический сдвиг. В: *Психолингвистические проблемы семантики и понимания текста*. Межвуз.сб.науч.тр. Калинин, 1986, сс.37-42.
6. ДАВЫДОВ, М.В., СМОЛЕНСКАЯ, С.С. *Значение слова в языке и речи.* Москва: Изд-во МГУ, 1985. 110 с.